

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора економічних наук, старшого наукового співробітника

Притули Христини Мирославівни

на дисертаційну роботу Хомюк Наталії Леонідівни

«Організаційно-економічні засади диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

1. Актуальність теми дослідження та зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Розвиток сільських територій є важливим об'єктом державної регіональної політики з огляду на їх функціональне призначення та забезпечення просторо-економічного розвитку країни. Накопичення та загострення існуючих проблем їх розвитку свідчить про низьку ефективність та здебільшого декларативний характер більшості прийнятих протягом останніх 30 років нормативно-правових документів (концепцій, програм тощо), які торкалися питань розвитку села, сільської місцевості, сільських територій. Відтак інституційне середовище функціонування сільських територій досі несформоване, законодавча невизначеність у проведенні земельної та адміністративної реформ стають перепонами на шляху до формування чітких пріоритетів і цілей розвитку сільських територій. Така ситуація призвела до тривалого зростання безробіття на селі, збільшення міграційних потоків з села в міста і за кордон, простоювання та деградації значних обсягів сільськогосподарських земель, зосередження вагової частки земельних ресурсів в агрохолдингах тощо.

В основу реалізації прийнятої цього року Державної стратегії регіонального розвитку на 2021—2027 роки покладено комплексний територіальний підхід, який передбачає «застосування особливих механізмів та інструментів державної підтримки» залежно від типу функціональної території. Одним із типів територій, що потребують особливої уваги з боку держави та застосування спеціальних механізмів та інструментів стимулювання їх розвитку, визначено сільські території у несприятливих умовах. З огляду на обмежені можливості працевлаштування сільських мешканців та функціонування неформального сектору зайнятості, який є здебільшого основним джерелом їх доходів, необхідним є створення передумов для стимулювання розвитку інших видів економічної діяльності, альтернативних веденню сільського господарства. Важливим фактором розвитку сільської території та її ціллю водночас є диверсифікація сільської економіки зважаючи на превалюючий на сьогодні монофункціональний розвиток сільських територій та високу частку зайнятого населення саме у сільському господарстві (близько 35%). Така ситуація

обумовлює необхідність пошуку нових ефективних механізмів та інструментів забезпечення багатофункціонального розвитку сільських територій із врахуванням впливу такого фактору як децентралізація. Відтак обґрунтування теоретико-методологічних засад і розробка практичних рекомендацій щодо організаційно-економічного забезпечення диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації є надзвичайно актуальним та обумовлює теоретичну та практичну цінність даної дисертаційної роботи.

Основні результати дисертаційної роботи отримано в процесі безпосередньої участі здобувачки у здійсненні науково-дослідної роботи кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки в рамках виконання держбюджетних тем «Інноваційні форми активізації бізнесу в умовах міжнародної інтеграції» (державний реєстраційний номер 0115U002350) – обґрунтовано напрями диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації, «Регіональні ринки в умовах європейської інтеграції: механізми конкуренції та конвергенції» (державний реєстраційний номер 0118U001094) – проведено діагностику розвитку сільських територій регіону; а також кафедри менеджменту Національного університету водного господарства та природокористування при виконанні держбюджетної теми «Геоуправління та механізми забезпечення конкурентоспроможності органічного сільського господарства України в умовах євроінтеграції» (державний реєстраційний номер 0118U003372) – розроблено науково-методичні підходи до державної фінансової підтримки органічного виробництва із врахуванням світового досвіду й надано рекомендації щодо вдосконалення системи оподаткування сільськогосподарської діяльності.

2. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій

Обґрунтованість та достовірність основних положень, методичних підходів, висновків та рекомендацій, поданих у дисертації, забезпечується методологією дослідження, в основу якого покладено фундаментальні положення економічної теорії, сучасних теорій регіоналістики та просторового розвитку щодо дослідження диверсифікації розвитку сільських територій як системи взаємопов'язаних і взаємодіючих принципів, методів, інструментів, заходів, суб'єктів й об'єктів цього процесу в умовах децентралізації. Зокрема, у роботі використано такі методи дослідження як статистичний, системний, економіко-математичного моделювання, SWOT-аналізу тощо.

Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, окреслено мету і завдання роботи, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення отриманих результатів. Сформульовані мета та завдання дослідження

відображають основні аспекти досліджуваної проблематики і визначають структуру викладу матеріалів дисертації.

У першому розділі розвинуто наукові підходи до визначення сутності сільських територій та їх розвитку, серед яких: структурний, просторовий, системний і функціональний (с. 46-57). Поглиблено сутність поняття диверсифікації розвитку сільських територій як процесу урізноманітнення сільськогосподарського виробництва, несільськогосподарської діяльності, створення нових юридичних осіб різних організаційно-правових форм господарювання, розширення джерел фінансування програм і проектів сільського розвитку в умовах децентралізації з метою підвищення якості життя сільського населення; забезпечення конкурентоспроможності сільських територій; досягнення екологічної безпеки (с. 66-73). Обґрунтовано значення процесу децентралізації як чинника диверсифікації розвитку сільських територіях, що здійснює вплив на соціальну, економічну та екологічну сфери функціонування об'єднаних територіальних громад, сприяє зростанню ефективності використання внутрішнього потенціалу сільських територій, їх соціально-економічному розвитку та наближенні послуг до потреб населення цих об'єднаних територіальних громад (с. 93-97).

У другому розділі розкрито методологічні основи дослідження диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації, які ґрунтуються на застосуванні системного, просторового, інституційного, біхевіорестичного та синергетичного методологічних підходів до пізнання сутності сільських територій, децентралізації, диверсифікації їх розвитку (с. 112-123). Запропоновано методику діагностики диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації, яка охоплює послідовну реалізацію етапів її проведення (с. 150-151, 160-162).

Розрахунок індикаторів соціального, економічного та екологічного розвитку як часткових показників й обчислення на їх основі інтегрального індексу сталого розвитку сільських територій у третьому розділі дозволив ідентифікувати внутрішні та зовнішні фактори та окреслити основні тенденції їх розвитку (с. 179, 184, 187-188). На прикладі Волинської області досліджено регіональні особливості розвитку сільських територій в умовах децентралізації (с. 221-227).

У четвертому розділі вивчено досвід Європейського Союзу щодо розвитку сільських територій та механізмів його реалізації; виокремлено галузевий, пропорційний та комплексний принципи регіональної політики, й обґрунтовано необхідність застосування інтегрованого підходу, що сприятиме отриманню синергетичного ефекту від реалізації напрямів диверсифікації та процесів децентралізації (с. 293). Розроблено організаційно-економічний механізм диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації, який представляє собою відкриту, динамічну, інтегровану систему взаємодії суб'єктів диверсифікації розвитку цих територій, що базується на застосуванні нормативно-

правових, організаційних, інституційних, економічних інструментів та заходів з дотриманням принципів диверсифікації й децентралізації задля зростання доходів сільського населення, зменшення рівня безробіття на сільських територіях, розвитку соціальної інфраструктури на селі, досягнення продовольчої безпеки, підвищення продуктивності праці, підтримання екологічної рівноваги на сільських територіях, раціонального використання, охорони та відтворення природних ресурсів (с. 298-312).

У п'ятому розділі на основі вивчення світового досвіду виокремлено заходи щодо формування державної фінансової підтримки органічного виробництва, які передбачають спрощену процедуру сертифікації; субсидювання органічних операторів за наявні органічні площі земель або за перехід до органічного виробництва; пільгове оподаткування органічних операторів; залучення інвестицій (с. 344-348). Надано пропозиції щодо диверсифікації джерел фінансування розвитку сільських територій в умовах децентралізації на основі застосування методології управління проектами задля залучення грантового фінансування, отримання кредитів та розробки й запровадження стратегій і програм розвитку сільських територій, ефективність реалізації яких залежить від формування сприятливого інституційного середовища в Україні, створення партнерських відносин між органами місцевого самоврядування, бізнесом та громадою (с. 362-365).

Висновки і рекомендації, подані у дисертації, є достатньо обґрунтованими, що підтверджується їх апробацією на науково-практичних конференціях та впровадженням у господарську практику. Зокрема, результати дослідження використані у законопроектній діяльності Підкомітету з питань регіональної політики та місцевих бюджетів Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування (довідка № 5/02-2020 від 5.02.2020 р.) – науково-практичні рекомендації щодо формування напрямів його диверсифікації; під час розробки нормативно-правових і розпорядчих документів із питань оперативно-службової діяльності органів та підрозділів охорони державного кордону Адміністрацією Державної прикордонної служби України (довідка № 0.22-11395/06-19 від 21.11.2019 р.) – концептуальні засади диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації; у процесі підготовки рекомендацій щодо формування напрямів диверсифікації сільськогосподарського виробництва Департаментом агропромислового комплексу Волинської обласної державної адміністрації (довідка № 1732/17/2-19 від 20.11.2019 р.) – організаційно-економічний механізм диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації; під час розробки проекту Стратегії розвитку Волинської області на період до 2027 р. Департаментом економіки та європейської інтеграції Волинської обласної державної адміністрації (довідка № 740/01-19/2-19 від 21.11.2019 р.) – пропозиції щодо застосування методології управління проектами задля залучення

грантового фінансування, отримання пільгових кредитів; у діяльності Асоціації органів місцевого самоврядування «Асоціація об'єднаних територіальних громад» (довідка № 0368 від 25.11.2019 р.) – науково-практичні підходи до оцінки ефективності функціонування об'єднаних територіальних громад; у процесі підготовки Стратегії розвитку Зимнівської об'єднаної територіальної громади Зимнівською сільською радою Волинської області (довідка № 10369/13/2-19 від 15.11.2019 р.) виявлено тенденції розвитку сільських територій у регіоні; під час розробки Стратегії розвитку Зарічанської об'єднаної територіальної громади Зарічанською сільською радою Волинської області (довідка № 1432/01-12 від 15.11.2019 р.) – пропозиції щодо застосування методології управління проектами й диверсифікації сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності; у процесі підготовки Стратегії розвитку Оваднівської об'єднаної територіальної громади на 2019–2024 рр. Оваднівською сільською радою Волинської області (довідка № 621 від 18.11.2019 р.) – рекомендації щодо розвитку туризму як напряму диверсифікації несільськогосподарської діяльності громади тощо.

Результати дисертаційної роботи використано у навчальному процесі Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки під час розробки навчально-методичних матеріалів і викладання дисциплін «Регіональна економіка» та «Регіональні ринки» (довідка № 03-28/01/2950 від 07.11.2019 р.).

Основні теоретичні та науково-практичні напрацювання здобувачки впроваджено у навчальний процес ГО «Західний регіональний центр сприяння перепідготовці та соціальної адаптації військовослужбовців» для підготовки навчально-методичних матеріалів, проведення лекційних і практичних занять зі «Стратегічного управління» та «Основ менеджменту» (довідка № 2/1 від 20.11.2019 р.).

3. Наукова новизна одержаних результатів

Наукова новизна отриманих результатів й особистий внесок здобувачки полягають у поглибленні теоретико-методологічних засад, обґрунтуванні механізму та напрямів удосконалення організаційно-економічного забезпечення диверсифікації розвитку сільських територій у контексті децентралізації.

До вагомих наукових результатів, що розкривають особистий внесок автора у досліджувану проблему та характеризують новизну роботи належать такі:

уперше:

– запропоновано методологічні основи дослідження диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації, які ґрунтуються на теоретичних положеннях регіональної економіки, спрямованих на розкриття сутності розвитку сільських територій, його диверсифікації, децентралізації та передбачають застосування системного, структурного, просторового, інституційного, біхевіористичного й синергетичного підходів, комплексу загальнонаукових методів дослідження задля здійснення діагностики передумов та оцінки стану

диверсифікації розвитку сільських територій за напрямками; формування наукової концепції, розробки організаційно-економічного механізму й виокремлення пріоритетів диверсифікації розвитку цих територій в умовах децентралізації (с. 112-123);

– обґрунтовано концептуальні засади диверсифікації розвитку сільських територій, які передбачають застосування інтегрованого підходу до реалізації напрямів диверсифікації сільськогосподарського виробництва, несільськогосподарської діяльності, організаційно-правових форм господарювання, джерел фінансування розвитку сільських територій, що забезпечуватиме посилення конкурентних переваг сільських територій в умовах децентралізації шляхом ефективного використання наявних і потенційних можливостей їх розвитку з виокремленням соціальних, економічних, екологічних цільових орієнтирів сталого розвитку сільських територій (с. 125-143);

– розроблено організаційно-економічний механізм диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації, який являє собою відкриту, динамічну, інтегровану систему взаємодії суб'єктів диверсифікації розвитку цих територій, що ґрунтується на застосуванні нормативно-правових, організаційних, інституційних, економічних інструментів та заходів з дотриманням принципів диверсифікації й децентралізації задля зростання доходів сільського населення, зменшення рівня безробіття на сільських територіях, розвитку соціальної інфраструктури на селі, збільшення обсягів валової продукції, досягнення продовольчої безпеки, підвищення продуктивності праці, підтримання екологічної рівноваги на сільських територіях, раціонального використання, охорони та відтворення природних ресурсів (с. 298-312);

удосконалено:

– методичний підхід до діагностики диверсифікації розвитку сільських територій, який, на відміну наявних, охоплює послідовну реалізацію етапів її проведення в умовах децентралізації: аналіз передумов диверсифікації розвитку сільських територій на національному рівні; оцінку розвитку процесу децентралізації й ефективності функціонування об'єднаних територіальних громад у регіонах; визначення сучасних тенденцій розвитку сільських територій у регіоні в умовах децентралізації; оцінку стану та характеристику напрямів диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації. Це сприятиме обґрунтованому вибору напрямів диверсифікації розвитку сільських територій із метою розширення асортименту й ринків збуту сільськогосподарської продукції, підтримки органічного виробництва, вирощування нішевих культур, розвитку промисловості, сільського туризму, сфери послуг, народних художніх промислів, збільшення кількості суб'єктів господарювання, залучення коштів Державного та місцевого бюджетів, юридичних і фізичних осіб, міжнародних фондів (с. 112-123);

– методичні підходи до оцінювання ефективності функціонування об'єднаних територіальних громад, що, на відміну від наявних, ґрунтуються на використанні узагальнювального критерію за показниками обсягів власних доходів, рівня дотаційності; рівня видатків на управління, рівня капітальних видатків, чисельності населення й проведенні групування об'єднаних територіальних громад задля максимізації потенційних обсягів їхніх власних доходів або мінімізації потенційних обсягів видатків на управління ними. Запропоновані підходи уможливають визначення рівня ефективності функціонування міських, селищних і сільських об'єднаних територіальних громад у регіонах України та шляхів підвищення ефективності їхнього функціонування (с. 318-337);

– наукові положення щодо диверсифікації сільськогосподарського виробництва шляхом формування державної фінансової підтримки органічного виробництва з урахуванням світового досвіду, що, на відміну від наявних, передбачають спрощену процедуру сертифікації; субсидіювання органічних операторів за наявні органічні площі земель або за перехід на органічне виробництво; залучення інвестицій; пільгове оподаткування органічних операторів (с. 343-348);

дістали подальший розвиток:

– понятійно-категоріальний апарат дослідження процесу диверсифікації розвитку сільських територій у частині уточнення та конкретизації дефініцій «сільські території», «розвиток сільських територій» і поглиблення сутності поняття «диверсифікація розвитку сільських територій» як процесу урізноманітнення сільськогосподарського виробництва, несільськогосподарської діяльності, створення нових юридичних осіб різних організаційно-правових форм господарювання, розширення джерел фінансування програм і проектів сільського розвитку в умовах децентралізації з метою підвищення якості життя сільського населення; забезпечення конкурентоспроможності сільських територій; досягнення екологічної безпеки (с. 39-43, 49-50, 66-73);

– методичний підхід до аналізу передумов диверсифікації розвитку сільських територій на основі визначення часткових індикаторів соціального, економічного та екологічного розвитку й інтегрального індексу сталого розвитку сільських територій, що дають змогу виявити внутрішні та зовнішні чинники впливу на диверсифікацію розвитку сільських територій в умовах децентралізації (с. 151-157);

– наукові основи імплементації європейського досвіду організаційно-економічного забезпечення розвитку сільських територій в Україні у частині обґрунтування доцільності дотримання галузевого, пропорційного й комплексного принципів і застосування інтегрованого підходу до розробки та запровадження програм і стратегій розвитку об'єднаних територіальних громад на сільських територіях, що сприятиме отриманню синергетичного ефекту від реалізації напрямів диверсифікації та процесів децентралізації (с. 292-293).

4. Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях

Основні наукові положення, результати і висновки дослідження достатньо повно висвітлені у 54 опублікованих працях загальним обсягом 45,09 друк. арк., із яких особисто здобувачці належать 40,09 друк. арк.; серед них: одноосібна монографія, 7 колективних монографій (3 – закордонні видання); 23 статті у наукових фахових виданнях України, у т. ч. 21 – у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз; 2 статті у наукових періодичних виданнях інших держав; 18 публікацій апробаційного характеру, 3 публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Результати дослідження були апробовані на 19 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях та конгресах.

Зміст автореферату повністю розкриває базові положення, висновки і пропозиції, які представлені у дослідженні. Зазначене вище і детальне вивчення дисертації та наукових праць Хомюк Наталії Леонідівни дозволяє зробити висновки, що результати дисертаційного дослідження оприлюднені до захисту дисертації на належному рівні.

5. Відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертаційна робота Хомюк Наталії Леонідівни за своїм змістом, рівнем наукової новизни, систематизацією матеріалу, висновками та пропозиціями являє собою завершене та самостійно виконане наукове дослідження, яке відповідає всім вимогам, встановленим МОН України для докторських дисертацій дисертацій. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел з 411 найменувань на 45 сторінках; включає 52 таблиць, 81 рисуноків, а також 18 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 493 сторінок, з них основний текст – 371 сторінок.

6. Дискусійні положення та зауваження до роботи

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, необхідно висловити окремі зауваження та дискусійні положення:

1. На сьогодні адміністративно-фінансова децентралізація є важливим фактором розвитку сільських територій. Водночас цей процес супроводжується як появою можливостей для розвитку сільських територій, так і певних ризиків. Здобувачка в роботі зосередила свою увагу (с. 91-97) в основному на позитивних аспектах впливу децентралізації. Слід було би дещо більше уваги приділити власне ризикам децентралізації та шляхам їх мінімізації.

2. Основним ресурсом сільських територій є земля. На нашу думку у роботі варто було б навести авторське бачення питань функціонування ринку землі в Україні, розкрити проблеми передачі земельних ділянок

сільськогосподарського призначення державної власності в комунальну власність, питання власності земельних ділянок за межами населених пунктів.

3. У підрозділі 4.2 авторкою розкрито особливості здійснення європейської політики стимулювання розвитку сільських територій (с. 275-294). Варто було б більш чіткіше окреслити ті складові політики, які варто врахувати при реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021—2027 роки, у якій одним із типів територій, що потребують особливої уваги з боку держави та застосування спеціальних механізмів та інструментів стимулювання їх розвитку, визначено сільські території у несприятливих умовах.

4. У роботі запропоновано методичні підходи до оцінювання ефективності функціонування об'єднаних територіальних громад за показниками обсягів власних доходів, рівня дотаційності; рівня видатків на управління, рівня капітальних видатків, чисельності населення й проведенні групування об'єднаних територіальних громад задля максимізації потенційних обсягів їхніх власних доходів або мінімізації потенційних обсягів видатків на управління ними (с. 318-337). Робота би збагатилася, якщо б оцінку здійснити у розрізі міських, селищних та сільських територіальних громад.

5. Одним з етапів пропонованої авторкою методики діагностики диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації є розрахунок часткових та інтегрального індексів сталого розвитку сільських територій (підрозділ 2.3). Водночас у роботі не зазначено, яким чином були відібрані показники для розрахунків часткових індексів соціального, економічного та екологічного розвитку сільських територій. Більшої уваги слід було б приділити і аналізу отриманих результатів оцінки.

Однак, вказані зауваження суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Хомюк Наталії Леонідівни, виконану на належному теоретико-методологічному та науково-практичному рівні.

7. Загальний висновок

Дисертаційна робота Хомюк Наталії Леонідівни «Організаційно-економічні засади диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації» є самостійною, оригінальною, кваліфікаційною науковою працею, яка виконана та оформлена на належному науковому рівні та є завершеною працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати.

Аналіз змісту дисертації, автореферату та основних публікацій Хомюк Наталії Леонідівни дозволяє зробити висновок, що поставлені в роботі завдання є осмислені та вирішені на високому теоретико-методологічному рівні. Автореферат повною мірою висвітлює усі положення наукової новизни та результати дисертаційного дослідження.

Сукупність одержаних результатів забезпечує вирішення конкретної наукової задачі щодо обґрунтування теоретико-методологічних засад і розробки практичних

рекомендацій щодо організаційно-економічного забезпечення диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації, та відповідає спеціальності 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка.

За змістом, оформленням, новизною дослідження і практичним значенням дисертація відповідає вимогам МОН України, викладеним у п. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (із змінами), а її автор Хомюк Наталія Леонідівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач сектору транскордонного
співробітництва ДУ «Інститут регіональних
досліджень імені М.І. Долішнього НАН України»

 Х.М. Притула

